

Різновиди процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу залежно від їхнього призначення

Олександр КВАШУК,
здобувач кафедри
кримінального процесу
Донецького юридичного інституту
МВС України

Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України не передбачає прийняття процесуальних рішень на перших етапах кримінального провадження – у дослідчому кримінальному процесі. Однак фактично вони існують, і кожного дня їх ухвалюють слідчі та прокурори.

Відсутність у КПК адекватної регламентації підстав, порядку прийняття, форми та змісту, а також різновидів процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу не сприяє одноманітному правозастосуванню, забезпеченню законності, охороні прав та законних інтересів тих осіб, прав та інтересів яких стосуються такі рішення.

У зв'язку з цим існує теоретична проблема, що полягає у визначенні різновидів процесуальних рішень, з ухваленням яких розпочинається чи навпаки – не розпочинається досудове розслідування, зокрема залежно від їхнього призначення у кримінальному провадженні.

Проблемі визначення різновидів рішень дослідчого кримі-

нального процесу присвятили свої праці такі вітчизняні учені, як А. Дубинський, В. Зеленецький, Л. Лобойко, О. Михайленко, Д. Письменний, В. Тертишник та інші. Однак у працях, виданих раніше цими та іншими ученими, йшлося про ті рішення, що були передбачені КПК 1960 р. Дослідження не регламентованих у КПК 2012 р., проте реально існуючих рішень дослідчого кримінального процесу після прийняття нового КПК не проводилися.

З метою отримання нових знань щодо різновидів рішень дослідчого кримінального процесу залежно від їхнього призначення у статті ставляться такі завдання: 1) проаналізувати відповідні законодавство і теоретичні праці; 2) визначити й охарактеризувати процесуальні рішення дослідчого кримінального процесу.

Структура дослідчого кримінального процесу містить ряд взаємопов'язаних елементів: приймання, реєстрація джерел інформації про кримінальні правопорушення, дослідження (перевірка) та вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про кримінальні правопорушення. Оскільки кримінальний процес виникає одночасно із реалізацією волевиявлення заінтересованої особи у формі подання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення, що є достатнім для спонукання органів та посадових осіб розпочати кримінальну процесуальну діяльність, природно, що жодних

рішень, необхідних для прийняття (реєстрації) чи відмови у цьому, закон не передбачає. У цьому разі має місце так зване «латентне» рішення, яке не має свого начального відображення (форми), а особа, до якої надходить інформація, по суті позбавлена вибору, тому слід констатувати відсутність тут процесуального рішення взагалі.

Зміст нормативної регламентації процесуальних відносин у дослідчому кримінальному процесі вказує на те, що до прийняття проміжних та кінцевих рішень провадиться діяльність, спрямована на встановлення наявності підстав для цього та вирішення інших важливих процесуальних питань.

З точки зору функціонального призначення процесуальних рішень правомірним видається виділення таких їх груп у дослідчому процесі: 1) пов'язані зі встановленням підстав для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), а також наявності (відсутності) обставин, що виключають можливість їх внесення; 2) спрямовані на встановлення фактичних умов та підстав для прийняття рішень про проведення пізнавальних (перевірочних) дій, в тому числі з ужиттям заходів щодо закріплення слідів кримінального правопорушення; 3) пов'язані з ужиттям заходів щодо запобігання і припинення злочинів; 4) спрямовані на вжиття захо-

дів щодо забезпечення безпеки особи, яка заявила про кримінальне правопорушення, членів її сім'ї та близьких родичів.

Розгляньмо послідовно зазначені різновиди рішень дослідчого процесу.

1. Рішення першого різновиду приймаються за результатами виконання меншого чи більшого обсягу процесуальної діяльності й є її результатом.

Чинний КПК не передбачає попередньої перевірки відомостей про кримінальне правопорушення на відміну від КПК 1960 р., в якому вона регламентувалася ч. 4 ст. 97. Згідно з цією нормою, якщо необхідно було перевірити заяву або повідомлення про злочин до порушення справи, така перевірка здійснювалася прокурором, слідчим або органом дізнання у строк не більше 10 днів шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб або витребування необхідних документів. Однак процесуального рішення про проведення перевірки законодавець не передбачав. Не конкретизував він і підстави такої діяльності у дослідчому кримінальному процесі, внаслідок чого було не зовсім зрозуміло, що малося на увазі під «необхідністю» проведення перевірки.

Відсутність чіткого уявлення про якісну визначеність причин попередньої перевірки не могло задовольнити актуальні потреби практики. Законодавча конструкція підстави до

проведення перевірки обумовлювала те, що в установленні її наявності чи відсутності у реальному кримінальному процесі велику роль відігравала сфера неконтрольованого розсуду особи, яка застосовувала право. Звідси – безпідставно тривалі перевірки і тяганина. Існувала і протилежна тенденція – не проведення перевірки за наявності об'єктивних для того підстав.

У КПК 2012 р. законодавець взагалі відійшов від регламентації попередньої (дослідчої) перевірки в окремій главі Кодексу. Однак процесуальна діяльність до внесення відомостей про правопорушення до ЄРДР регламентована у ст. 214 КПК та у відомчих нормативно-правових актах. До участі у дослідчій діяльності залучаються багато суб'єктів, у тому числі тих, процесуальний статус яких визначений КПК для стадії досудового розслідування (наприклад, потерпілим особа стає одразу після подання заяви про кримінальне правопорушення до компетентного державного органу). Законодавцем встановлений термін для перевірки відомостей про кримінальне правопорушення, який становить 24 години.

У зв'язку із цим важливо наголосити, що перевірка, здійснювана в дослідчому кримінальному процесі, є доброякісним засобом досягнення його завдань за тієї неодмінної умови, що зі змісту самого приводу та наявних документів (поданих,

наприклад, одночасно із заявою, повідомленням) неможливо зробити обґрунтований висновок про наявність чи відсутність підстав для внесення відомостей до ЄРДР і початку досудового розслідування. Відтак, очевидною є важливість забезпечення належного рівня правового регулювання порядку проведення такої перевірки.

Як би не намагалися розробники КПК 2012 р. і законодавець виключити з реального кримінального провадження перевірку первинних відомостей про кримінальні правопорушення, попри їхні декларації про це, дослідча перевірка все ж існує. На мою думку, вона буде існувати доти, доки будуть розбіжності в кваліфікації діянь і подій особами, які звертаються до компетентних органів із первинною інформацією про вчинення – як їм видається – кримінальних правопорушень, і посадовими особами цих органів. Зрозуміло, що про кваліфікацію діянь і подій заявниками йдеться умовно, оскільки вони, як правило, не мають юридичної освіти. Але іноді зазначені особи настільки переконані в тому, що діяння, про яке вони повідомляють, є кримінальним правопорушенням, що переконати їх у зворотному, можна лише здійснивши певні (процесуальні) дії і ухваливши рішення на основі здобутих результатів.

До речі, проведення перевірки заяв та повідомлень про злочини за КПК 1960 р. було дуже

поширеним явищем. За даними Ю. Белозьорова та П. Марцифіна (1994 р.), дослідча перевірка проводилася за 93,7% заяв та повідомлень¹. За даними досліджень у формі опитування слідчих і прокурорів щодо необхідності детальної правової регламентації перевірки первинних відомостей про кримінальні правопорушення, 100% практичних працівників вважають за доцільне регламентувати її в процесуальному законі.

На мою думку, є всі підстави стверджувати, що після прийняття КПК 2012 р. і внесення відповідних змін до Закону України від 18 лютого 1992 р. «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон «Про ОРД») дослідча перевірка здійснюється оперативно-розшуковими засобами. Згідно з пунктом 1 ч. 1 ст. 10 зазначеного Закону результати такої перевірки використовуються як приводи та підстави для прийняття рішення про початок досудового розслідування. Закон «Про ОРД» регулює і підстави для початку оперативно-розшукової перевірки певних джерел інформації про злочини. Так, з усіх підстав, викладених у ч. 1 ст. 6 цього Закону, одна безпосередньо стосується перевірки інформації про злочини. Закон визначає цю підставу як наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів,

про злочини, що готуються, та осіб, які готують вчинення злочину. Зазначені підстави згідно з ч. 2 ст. 6 Закону «Про ОРД» можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій. Таким чином, приводи до початку оперативно-розшукового (дослідчого) процесу і приводи до початку досудового розслідування є тотожними.

Реагуючи на можливі зауваження з приводу того, що оперативно-розшукова діяльність має не процесуальну, а іншу – розшукову природу, зазначу, що природа юридичної діяльності визначається не тим, якими законами вона регулюється. Дослідча діяльність у формі ОРД здійснюється із застосуванням не лише оперативно-розшукових, а й пізнавальних заходів, притаманних для процесуальної діяльності у стадії досудового розслідування, тобто негласних слідчих (розшукових) дій. Отже, частина діяльності, здійснюваної на підставі абзаців 1 і 2 пункту 1 ст. 6 Закону «Про ОРД» щодо злочинів, які готуються, та осіб, які їх готують, є не чим іншим, як дослідчим кримінальним процесом, адже здійснюєть-

ся з метою з'ясування обставин злочину і завершується рішенням про початок досудового розслідування (пункт 1 ч. 1 ст. 10 Закону «Про ОРД»). З цього випливає висновок про те, що після набуття чинності КПК 2012 р. кримінальна процесуальна діяльність здійснюється не лише на підставі КПК, а й на підставі Закону «Про ОРД», звичайно, в тій частині, що не суперечить КПК (ч. 6 ст. 9 КПК), і лише щодо злочинів, які готуються, і щодо осіб, які їх готують.

Вважаю за необхідне звернути увагу також на таку обставину. Якби законодавець пішов шляхом, запропонованим у проекті КПК 2009 р. (негайне внесення інформації про кримінальні правопорушення без дозволу проводити слідчі (розшукові) дії до початку досудового розслідування), то дослідчого кримінального процесу, змістом якого є діяльність на підставі Закону «Про ОРД», не було б, а досудове розслідування поєднувало б у собі і ОРД, і процесуальну діяльність.

Отже, дослідча процесуальна діяльність з перевірки первинних відомостей про кримінальні правопорушення має право на існування. Більш того, вона є необхідною у багатьох (за версією практиків – у всіх) випадках надходження таких відомостей до органів досудового розслідування і прокуратури. Можливість її проведення обумовлює цілий комплекс питань, пов'язаних із обсягом такої перевірки,

специфікою провадження окремих процесуальних дій, строками, участю захисників. Зайвим видається наведення аргументів на користь того, що «розмитість» підстав для проведення дослідчої перевірки негативно відобразатиметься на якості практики дослідчої кримінальної процесуальної діяльності.

Досягнення результату, адекватного поставленій корисній меті, можливе лише шляхом спонукання відповідного суб'єкта до усвідомлення ним напряду діяльності з перевірки конкретної заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення та нейтралізації тим самим «розпорошеності» його інтелектуально-практичної активності. Для цього слід усунути чинники негативного характеру, що сприяють недоброякісному проведенню дослідчого кримінального процесу в практиці діяльності органів досудового розслідування і прокуратури. А для підвищення ефективності дослідчої діяльності слід регламентувати порядок її проведення у КПК. Це питання має бути ґрунтовно опрацьоване теоретиками за участю практиків для надання пропозицій щодо регламентації дослідчої діяльності у процесуальному законі.

У межах завдань цієї статті значу, що критерієм необхідності дослідчої перевірки, на мій погляд, є усвідомлений суб'єктом, який перебуває у відповідній процесуальній ситуації,

дефіцит відомостей про факти, що є підставами для прийняття кінцевого процесуального рішення дослідчого кримінального процесу, а відтак – об'єктивна потреба в продовженні пізнання з метою доброякісного, тобто повного та всебічного охоплення предмета доказування у дослідчому кримінальному процесі. Саме модель цих обставин, сформована мисленням, і визначає пізнавальну спрямованість перевірки первинної інформації про можливе вчинення кримінального правопорушення на встановлення фактів, що свідчать про їх реальне існування в об'єктивній дійсності. Зазначене свідчить, що відсутність достатніх даних, які вказують на ознаки кримінального правопорушення, є підставою не для відмови в порушенні справи (припинення процесуальної діяльності до початку досудового розслідування), як вважають окремі автори², а для початку (продовження) перевірки уже в межах наступної стадії кримінального провадження – досудового розслідування.

2. У рамках дослідчого кримінального процесу проводяться процесуальні дії, спрямовані на встановлення підстави до початку досудового розслідування (пізнавальні дії). КПК 1960 р. передбачав проведення таких пізнавальних дій: витребування необхідних документів, відібрання пояснень від громадян (ч. 4 ст. 97), перевірка шляхом

проведення оперативно-розшукових дій (ч. 5 ст. 97) (по суті, цей різновид перевірки залишився і в оновленому кримінальному процесі, тільки з віднесенням його регламентації за межі КПК до Закону «Про ОРД»), огляд місця події (ч. 2 ст. 190), накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку (ч. 3 ст. 187). Аналіз практики застосування КПК 1960 р. засвідчував, що на первинному етапі кримінального судочинства здійснювалася значна кількість перевірочних дій, спрямованих, зокрема, на закріплення слідів злочинів, не згаданих у КПК. До них належали: залучення спеціалістів, проведення ревізій, інвентаризацій, здійснення судово-медичного дослідження, отримання довідкової інформації тощо³.

У зв'язку з прийняттям КПК 2012 р. кількість пізнавальних дій дослідчого кримінального процесу розширилася за рахунок надання права проводити не лише накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, а й інші негласні слідчі (розшукові) дії у разі здійснення перевірки первинної інформації про злочини оперативно-розшуковими заходами (ст. 8 Закону «Про ОРД»). Переважна більшість негласних слідчих дій проводиться на підставі процесуальних рішень слідчих суддів, прокурорів, слідчих та керівників органів досудового розслідування.

3. Наступну групу процесуальних рішень дослідчого кримінального процесу утворюють рішення, пов'язані з ужиттям заходів щодо запобігання, припинення і профілактики злочинів. Коло таких рішень законодавцем не визначене. Втім, як КПК 1960 р. передбачав, що до початку досудового розслідування з метою запобігти злочину може бути застосовано арешт кореспонденції і зняття інформації з каналів зв'язку (ч. 3 ст. 187), так і КПК 2012 р. встановлює, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із урятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. 201 та ст. 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора (ч. 1 ст. 250 КПК). З урахуванням законодавчого положення про те, що негласні слідчі дії можуть бути проведені до початку досудового розслідування, можна зробити висновок, що рішення про їх проведення спрямоване на запобігання злочинам у межах дослідчої перевірки, здійснюваної у формі проведення оперативно-розшукових заходів. На це налаштовує співробітників оперативних підрозділів і пункт 1

ч. 1 ст. 7 Закону «Про ОРД», згідно з яким підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо запобігання і припинення злочинів. Викривати причини і умови, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень співробітників оперативних підрозділів, які здійснюють дослідчу перевірку, зобов'язує той самий пункт 1 ч. 1 ст. 7 Закону «Про ОРД».

4. Окрему групу становлять рішення, пов'язані з ужиттям заходів забезпечення безпеки особи, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, запобіганню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень (пункт «а» ч. 1 ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 р. «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»). У свою чергу такі рішення можна вважати процесуальними

гарантіями нормального перебігу дослідчого кримінального процесу та доброякісності його результатів, тобто законності та обґрунтованості інших процесуальних рішень.

На основі проведеного у цій статті дослідження можна зробити такі висновки: 1) незважаючи на відсутність правової регламентації у КПК, рішення у дослідчому кримінальному процесі існують об'єктивно; 2) залежно від призначення усі рішення дослідчого процесу поділяються на такі, що: пов'язані зі встановленням підстави до внесення відомостей до ЄРДР, а також наявності (відсутності) обставин, що виключають можливість їх унесення; спрямовані на встановлення фактичних умов та підстав для прийняття рішень про проведення пізнавальних (перевірочних) дій, у тому числі з ужиттям заходів щодо закріплення слідів кримінального правопорушення; пов'язані з ужиттям заходів щодо запобігання і припинення злочинів; спрямовані на вжиття заходів щодо забезпечення безпеки особи, яка заявила про кримінальне правопорушення, членів її сім'ї та близьких родичів.

¹ Див.: Белозеров Ю.Н., Марцифин П.Г. Обеспечение прав и законных интересов личности в стадии возбуждения уголовного дела: Учебн. пособие. – М., 1994. – С. 12.

² Див.: Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – К., 2006. – С. 278.

³ Див.: Бородин С.В., Елесин В.И., Шавшин М.Н. Рассмотрение и разрешение органами внутренних дел заявлений и сообщений о преступлениях. – М., 1971. – С. 34; Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела. – Харьков, 1998. – С. 138; Степанов В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях. – Саратов, 1972. – С. 89–99.